

Stinas

artiklar 22

INNEHÅLL

3-4 Bläckfiskar

5-6 Kameleont

7-13 Antarktis

14-16 Arktis

16 Visste du att...?

17 Titanic

18-19 Estonia

20 Bermudatriangeln

21 Marianergraven

22-23 Galápagosöarna

24-25 Blåfotad sula

26-27 Thor Heyerdahl

28-31 Fiskeläge

32-33 Vitaminer

34-35 Vilka kan inte straffas

Bläckfiskar

En bläckfisk är ett blötdjur med mjuk kropp och 8 armar i ordningen Octopoda. Ordningen består av cirka 300 arter och är grupperad med klass Cephalopoda med tioarmade bläckfiskar, åttaarmade bläckfiskar och nautiloider.

Men de sistnämnda struntar vi i nu.

Åttaarmad bläckfisk (Octopus)

Den har 2 ögon och en näbblik mun i mitten av de 8 armarna. Den mjuka kroppen kan radikalt förändra sin form, vilket gör att bläckfiskar kan pressa genom små luckor. De drar armarna bakom sig när de simmar. Siphon används för andning och för rörelse genom att sända ut en vattenstråle. Bläckfiskar har ett komplext nervsystem och utmärkt syn och är bland de mest intelligenta och beteendemässiga olika av alla ryggradslösa djur.

Bläckfiskar bor i olika regioner i havet, inklusive korallrev, öppet och havsbotten och på olika djup.

De flesta arter växer snabbt, är könsmogna tidigt och lever inte länge. Hos de flesta arter använder hanen en speciell anpassad arm för att leverera en bunt spermier direkt i kvinnans mantelhålrum, sedan åldras han dramatiskt och dör, medan honorna förvarar befruktade ägg i ett hölje och tar hand om dem tills kläckning.

Strategier för att försvara sig mot rovdjur inkluderar utsöndringen av bläck och förmågan att simma snabbt genom vattnet och gömma sig. Alla bläckfiskar är giftiga, men bara de blå-ringade är kända för att vara dödliga för människor.

Tioarmad bläckfisk

Blötdjur med en långsträckt mjuk kropp, stora ögon, 8 armar och 2 tentakler i underordningen Decapodiformes. Liksom alla andra bläckfiskar har den ett distinkt huvud och en mantel. De har ett litet inre skelett, gjort av kitin.

Avvek från andra bläckfiskar under jura och upptar en roll som rovdjur i öppna vatten.

De 2 långa tentaklarna används för att ta byte och de 8 armarna för att hålla och kontrollera det.

Näbben skär sedan maten i lämpliga bitar för att svälja. Bläckfiskar är snabba simmare och lokaliserar till stor del sitt byte genom synen. De är bland de mest intelligenta av ryggradslösa djur, vissa grupper har setts jaga tillsammans. De jagas av hajar, andra fiskar, havsfåglar, sälur och valar, särskilt spermvalar.

Kan ändra färg för kamouflage och signalering. Vissa arter är självlysande och använder sitt ljus för kamouflage i motljus, medan många arter kan mata ut ett moln av bläck för att distrahera rovdjur, därav namnet bläckfisk.

Används som mat med kommersiellt fiske i Japan, Medelhavet, sydvästra Atlanten, östra Stilla havet och på andra håll. De används i kök runt om i världen, ofta kända som "Calamari".

KÄLLA: Wikipedia

Kameleont

Kameleonter (Chamaeleonidae) är en familj i ödlornas underordning och kräldjurens klass.

Det finns cirka 200 kameleontarter.

Ordet kameleont kommer från grekiskans "chamaileön" som betyder "litet lejon på marken".

Kameleonter påträffas dock sällan på marken utan är utpräglad busk- eller trädlevande.

Biologi

Kameleonter har en masklik, klibbig och långt utsträckbar tunga med klubblik spets.

Tungan kan skjutas ut lika långt som den totala kroppslängden.

Kameleonter har klätterfötter och gripsvans. Svansen används som ett extra ben och kan gripa tag runt föremål.

Kroppen är hög och hoptryckt från sidorna, med bågformigt böjd, tunn rygg. Huvudet är pyramidformigt och kantigt med en knappt synlig hals.

De smala och delvis tjocka benen har fem tår. Tårna är undertill klädda med en kornig hud och bildar ett slags griporgan. På framfötterna är de tre inre och de 2 yttre sammanvuxna, liksom de tre yttre och de 2 inre tårna på bakfötterna.

Stjärten är tjock och stark, avsmalnande mot spetsen och kan hoprullas snäckformigt. Huden saknar fjäll, men har i stället små, korniga upphöjningar, ibland med små plåtar och släta fält emellan.

Ögonen omsluts kapselformigt av fjälliga ögonlock, som bara lämnar en liten, rund öppning för pupillen. Båda ögonen är fullständigt oberoende av varandra i sina rörelser och kan riktas åt två olika håll samtidigt. Denna egenskap gör det möjligt för kameleonten att, utan att röra sig, betrakta hela sin omgivning och enkelt upptäcka sitt byte. Tungan ligger i vilande tillstånd sammandragen i svalget, men kan sträckas ut upp till 1,5 gånger kroppslängden.

Kameleonterna är kända för sina färgförändringar. Färgbyten sker med hjälp av optiska hudceller som ligger i olika skikt på varandra. Varje skikt skapar en annan färg.

Färgförändringarna är till största delen sociala signaler, t. ex. för att signalera rädsla eller aggressivitet, men kan också bero på värmebalans eller fungera som kamouflage.

Kameleonter kan, beroende på art, bli cirka 3,5-70 centimeter långa.

De äter insekter och andra leddjur, men de större arterna kan även äta mindre ryggradsdjur.

Kameleonter lever 2-3 år i fångenskap beroende på art, en del vilda blir upp till 10 år.

Fortplantning

De flesta kameleonter lägger cirka 5-40 ägg som begravs i jorden.

Ett fåtal arter föder levande ungar.

Förekomst

De lever i Gamla världen och främst i Afrika. 2016 fanns det 203 beskrivna kameleontarter och många tillhör släktet *Chamaeleo*. Nästan hälften av dem finns på Madagaskar.

KÄLLA: Wikipedia

Antarktis

(Sydpolen)

Antarktis är land- och havsområdena kring Sydpolen. Antarktis, som även är en egen djurgeografisk region (antarktiska regionen), är till skillnad från Arktis en riktig kontinent med en landmassa som ligger ovanför havsytan.

Det är den enda kontinent som saknar bofast mänsklig befolkning, men det finns fler eller färre tillfälliga boende.

Namnet Antarktis är en latinisering av det grekiska sammansatta ordet **ἀνταρκτική**, antarktiké, femininum av **ἀνταρκτικός**, antarktikós, som betyder "motsatsen till Arktis", d.v.s. "motsatsen till norr".

Aristoteles skrev i sitt verk om meteorologi, **Μετεωρολογικά**, om en Antarktisk region, cirka 350 f.Kr. Kartografen Marinus från Tyros ska ha använt namnet i sin världskarta från 100-talet e.Kr., som inte finns bevarad. De romerska skriftställarna Gaius Julius Hyginus och Lucius Apuleius använde under första och andra århundradet e.Kr det latiniserade begreppet från grekiskan, **polus antarcticus**.

Från detta härrör fornfranska pole antartike (1270 e.Kr.), som i modern tappning blivit pôle antarctique. Det lånades vidare till medelengelskans pol antartik 1391 av den engelske poeten och diplomaten Geoffrey Chaucer och har i modern form blivit Antarctic Pole.

Innan namnet fick sin nuvarande geografiska definition användes det också för andra platser som kunde beskrivas som "motsatsen till norr". Den franska kolonin i Brasilien på 1500-talet, Franska Antarktis (1555–1567), fick sitt namn utifrån detta tänkande.

Det första formella omnämnandet av kontinenten som "Antarktis" dokumenterar sig till 1890-talet och den skotske kartografen John George Bartholomew. I det svenska språket finns Antarktis dokumenterat i geografisk betydelse sedan 1837.

Historia Uppkomst

Jorden har inte alltid sett likadan ut som den gör i dag.

För cirka 250 miljoner år sedan var världens alla kontinenter samlade i en enda superkontinent, Pangaea.

Vid den här tiden tillhörde Antarktis den södra kontinenten Gondwanaland tillsammans med andra kontinenter som Sydamerika, Afrika, Indien och Arabiska halvön.

Denna superkontinent låg inte vid Sydpolen, vilket gjorde att Antarktis inte var det islandskap som det är nu, utan en varm och tropisk kontinent med riklig växtlighet bebodd av massor av olika djurarter, däribland dinosaurier.

För cirka 100 miljoner år sedan kom jordens alla kontinenter att sakta röra sig ifrån varandra. Detta gav upphov till att kraftiga bergskedjor som Himalaya bildades, samt stora klimatförändringar.

Antarktis skulle frigöras från Australien och färdas sakta ner mot Sydpolen. Detta gjorde att Antarktis fick ett allt kallare klimat och stora ismassor växte till.

Kontinenten upptäckts

Den brittiske kommandörkaptenen James Cook försökte redan 1773 nå Sydpolen med sitt fartyg Resolution.

P.g.a. Antarktis geografiska läge tog det lång tid innan kontinenten upptäcktes. Geografer och forskare hade dock i århundraden haft teorier om att en stor sydkontinent skulle existera. Detta antagande kallades för Terra Australis (Incognita), 'det (okända) södra landet', och fanns på europeiska kartor från medeltiden ända till in på 1800-talet. Teorin fördes fram av den grekiske filosofen Aristoteles, men det var först under 100-talet som den utvidgades och uppmärksammades av geografen Klaudios Ptolemaios. Denne var övertygad om att en stor sydlig kontinent täckte stora delar av Indiska oceanen.

Tanken om ett stort landområde nere i syd väckte stort intresse hos dåtida upptäcktsresande. Den brittiske upptäcktsresanden James Cook försökte redan 1773 att nå Terra Australis med sitt fartyg HMS Resolution. Cook nådde aldrig Antarktis, ty han sökte nå den från Stilla Havet där Antarktis kust ligger sydligare och hindrades av den tjocka packisen.

Flera försök att nå Antarktis gjordes efter Cook men man hindrades av det kalla stormiga havet. 1820 var det den brittiske sjömannen Edward Bransfields tur att försöka nå kontinentens fastland. Bransfield har noterat i sina anteckningar att man skymtade ett is- och snötäckt land. Bransfield och hans följeslagare landsteg dock inte på fastlandet, utan förde istället utförliga kart-anteckningar över området. Ryssen Fabian von Bellingshausen var även han under samma period som Bransfield på expedition runt Antarktis kuster. Han fann ett flertal öar och delar av Antarktis, bl. a. har Bellingshusenhavet uppkallats efter honom.

Den tredje i raden av upptäcktsresande på 1820-talet var segelfartygskaptenen Nathaniel Brown Palmer.

Hans syfte med resan till Antarktis var, liksom för många andra resenärer, främst den stora efterfrågan på sälskinn.

Palmer reste med fartyget Hero och utforskade främst södra delen av Antarktiska halvön 1820–1822.

Han blev, tillsammans med sina medresenärer, de första amerikanerna att upptäcka Antarktiska halvön.

Deras expedition blev lyckad då de fann ett flertal öar längs kusterna, bl. a. Palmer Land, vilken upptäcktes den 16 november 1820 och uppkallades efter Nathaniel Palmer.

I februari 1823 upptäckte britten James Weddell Weddellhavet efter att ha seglat med sitt valfångstfartyg på Antarktiska oceanen.

Antarktis hade nu upptäckts av både val- och säljägare.

Den första iakttagelsen av fastlandet Antarktis kan inte exakt tillskrivas en enda person. Känt är att en amerikansk säljägare gjorde den första kända landstigningen på kontinenten 1821. Rykten och rapporter började sedan, på 1830-talet, att sprida sig bland världens länder att en stor kontinent låg vid Sydpolen.

Detta medförde att flera länder skickade iväg forskningsexpeditioner med förhoppningen att upptäcka nya landområden. Bland dessa kan James Clark Ross, Charles Wilkes och Jules Dumont d'Urville nämnas.

De fann en rad betydelsefulla öar och kustområden.

Ross påbörjade sin resa till Sydpolen den 29 september 1839 med två fartyg. Han namngav ett flertal landområden vid Antarktis som han själv hade upptäckt. Han upptäckte Rosshavet och gjorde en stor utforskning av Victoria Land. Han fann även 2

vulkaner på Rossön, Mount Terror och Mount Erebus, vilka han namngav efter sina båda fartyg.

Geografi

Den antarktiska kontinenten ligger till den största delen inom södra polcirkeln. Med cirka 14 miljoner km² är Antarktis större än Europa. En exakt storlek är svår att fastställa.

Landmassor och angränsande havsområden ligger under isen som hela tiden ändrar storlek. Den växer efter snöfall och blir mindre när isberg bryts loss.

De Transantarktiska bergen delar kontinenten i en mindre västlig och en betydligt större östlig del. Den högsta bergskedjan är Vinsonmassivet med berget Mount Vinson som är 4 897 meter högt.

Djupaste punkten som är täckt med is ligger 2 538 meter under havsytan. Runt om Antarktis sträcker sig den Antarktiska oceanen. Den närmast liggande punkten på en annan kontinent är sydspetsen av Sydamerika, Eldslandet.

Inlandsisen

Speciellt för Antarktis är att kontinenten är nästan helt täckt av is. Den antarktiska inlandsisen är upp till 4,5 kilometer tjock.

Bara 280 000 km² (2%) av kontinentens yta är isfri och består av bergskedjor som skär genom isen och områden med låg nederbörd.

Se mer i i häfte 19.

Isberg

Då och då lossnar stora tillplattade isberg som flyter några hundra mil ut i havet. Det tar ibland många år tills ett stort isberg smälter helt.

Ofta bryts det i många mindre delar under sin tid på havet.

Den 30 april 1894 siktade man ett isberg i Atlanten vid $26^{\circ}30'S$ $25^{\circ}40'V$. Det är den nordligaste kända positionen.

Klimat

Vädret på Antarktis skiljer sig på många sätt från klimat på andra kontinenter. Antarktis är den kallaste (i mitten är medeltemperaturen $-55^{\circ}C$).

Vid kusterna ligger temperaturen under vintern (juni) på cirka $-18^{\circ}C$ och under sommaren (januari) något över 0. Den 10 december 2013 presenterades ett nytt världsrekord i köld uppmätt med satellit, vid den norska delen Valkyriedomen på $-94,7^{\circ}C$.

Det tidigare rekordet låg på $-89,2^{\circ}C$ vid den sovjetiska forskningsstationen Vostok sedan den 21 juli 1983.

Antarktis är också den kontinent med minst nederbörd. Oftast snö.

I kontinentens mitt ligger det årliga genomsnittet vid 40 millimeter.

Enligt definitionen är sådana områden att beteckna som öken. Den låga temperaturen håller avdunstningen nere.

Vid kusterna snöar det betydligt mer.

Det är även den blåsiggaste kontinenten. I juli 1972 mättes vid den franska stationen Dumont d'Urville en vindhastighet på 327 kilometer i timmen, d.v.s. 91 meter per sekund.

Klimatet på Antarktis är betydligt kallare än på motsvarande breddgrader på det norra halvklotet. Detta beror till stor del på att det inte finns någon varm havsström liknande Nordatlantiska strömmen som ger ett varmare klimat, men också på att Antarktis är en kontinent. Detta innebär att de inre delarna klimatmässigt blir mer isolerade från omvärlden än motsvarande delar av Arktis.

Som jämförelse är medeltemperaturen under året längst ut på den Antarktiska halvön jämförbar med den på Svalbard och då är de nordligaste delarna av Antarktiska halvön bara på motsvarande breddgrad som t. ex. Umeå i Sverige är på det norra halvklotet men som är betydligt varmare, t.o.m. varmare än många städer i sydligaste Sydamerika.

I Antarktis mitt blir det aldrig plusgrader och värmerekordet mitt på sydpolen är endast $-13^{\circ}C$.

Antarktis är även den enda kontinenten som har en av människan så gott som orörd natur, vilken även skyddas av Antarktiskfördraget.

Trots klimatet är Antarktis ett populärt turistmål under sommaren. Det största hindret är resekostnaden på uppemot 40 000 kronor.

Flora och fauna

I havet runt Antarktis lever mycket krill (*Euphausia superba*) och annat zooplankton som bildar basen i matkedjan för fiskar, bläckfiskar, pingviner, valar och sälar.

Pingviner finns bara på södra halvklotet. De största grupperna finns vid Antarktiska kuster och subantarktiska öar. Det finns 18 arter av pingviner, varav 5 lever i Antarktis. Ytterligare fyra arter lever på subantarktiska öar.

Den sydgeorgiska piplärkan är inhemsk på Antarktis och finns enbart i gräsmarker i Sydgeorgien.

Men det finns 18 andra fågelarter som häckar på Antarktis. Deras bon ligger på nunataker, isfria berg som sticker upp ur isen. På sommaren kommer mer än 100 miljoner flyttfåglar till området och de lever på isflaken och på de närliggande öarna. Sälararter i Antarktis är t. ex. weddellsälen, krabbätarsälen och sjöleoparden. Runt kontinenten lever några av de största valarterna.

I motsats till det rika livet i oceanen är kontinentens mitt nästan tomt på organismer.

På isfria områden som kallas antarktiska oaser växer mossor och lavar. Antarktis har endast 2 blomväxter.

Det största landdjuret som lever permanent på Antarktis är en 6 millimeter stor fjädermygga som saknar vingar.

Lagar

Eftersom Antarktis inte har någon egen lagstiftande församling och inte tillhör något land, kan man tro att inga lagar och inga domstolar finns. Men i praktiken gäller lagar från de olika basernas hemländer, ungefär som på fartyg. Många länder med baser har också lagar som skyddar naturen i Antarktis.

Antarktisdördraget innehåller sådana skyddsregler.

Ekonomi

På Antarktis har man hittat ett många naturrikedomar, t. ex. järn, krom, koppar, guld och platina. Här finns dessutom kol, petroleum och naturgas, ingen får utvinna något av detta, enligt Antarktisdördraget.

Fiskebolag hade 1998/1999 en officiell fångst från 120 000 ton i Antarktiska oceanen.

Turism till Antarktis får en allt större omfattning. P.g.a. mycket förberedelser och höga kostnader (upp emot 40 000 kronor) som krävs är det mest rika personer som kan resa hit.

Ändå ökade antalet turister med 13 000 från säsongen 1990/1991 till 2002/2003. Kryssningsfartyg föredrar Antarktiska halvön, som har höga berg. Detta område ligger dessutom närmast de permanent bebodda platserna i sydligaste Sydamerika, däribland staden Ushuaia, där det finns en stor hamn och en internationell flygplats.

Kommunikationer

På Antarktis fastland finns inga permanenta flygfält och de enda 3 fasta flygfält som finns ligger på King George Island (Teniente R. Marsh Airport), på Seymourön (vid Marambiobasen) samt på Adelaide Island (vid stationen Rothera). Flygplan med skidor istället för hjul kan landa på utvalda platser på inlandsisen. Endast 1% av fastlandets is- och snötyor är lämpliga för mindre vanliga flygplan med hjul.

Fältarbete

Antarktis har inga permanenta invånare, på forskningsstationerna lever däremot varje sommar mer än 4 000 och året runt cirka 1 000 personer.

I området finns idag 82 stationer för forskning, däribland 37 stationer som används hela året och 36 som bara bedrivs under sommaren.

Den största stationen är McMurdo (USA) som liknar en stad. Mycket känd är också Amundsen-Scottbasen (USA) som ligger direkt på den geografiska Sydpolen.

Den japanska permanenta stationen Syowa är känd genom populärkulturen.

Sverige har två stationer på Antarktis som heter Wasa och Svea och som ligger i den sektor Norge gör anspråk på, Drottning Mauds land. Stationen Wasa ligger bara några hundra meter från den finländska forskningsstationen Aboa. De svenska stationerna förvaltas av Polarforskningssekreteriatet.

Antarktis framtid

I förhållande till övriga kontinenter är Antarktis miljö god, vilket beror på dess isolerade läge.

Kontinenten har till viss del skadats av mänsklig påverkan. Forskare och upptäcktsresande har under åren varit tvungna att bygga olika former av bostäder och forskningsstationer.

Detta har gjort att landskapet utsatts för avfall som kan vara skadligt för både djur och natur.

Ozonlagrets uttunnning är ett allvarligt hot mot Antarktis miljö, som beror på mänsklig påverkan av att använda freoner. Detta stör även djurlivet på Antarktis då mattillgången minskar.

Antarktisk temperatur

En del av Antarktis har värmts upp; särskilt stark uppvärmning har noterats på Antarktishalvön. En studie av Eric Steig som publicerades 2009 konstaterade för första gången att den kontinentbredda genomsnittliga yttemperaturtrenden i Antarktis är något positiv vid $>0,05^{\circ}\text{C}$ per decennium 1957-2006.

Denna studie noterade också att västra Antarktis värmdes med mer än $0,1\text{ }^{\circ}\text{C}$ per decennium på 50 år, mest på vintern och våren.

Detta kompenseras delvis av höstkylning i östra Antarktis.

Det finns bevis från en studie om att Antarktis värms upp som ett resultat av mänskliga koldioxidutsläpp, men detta förblir tvetydigt.

Mängden ytvärmning i Västantarktis, även om den är stor, har inte lett till någon märkbar smältning vid ytan och påverkar inte den västantarktiska inlandsisens bidrag till havsnivån. Istället tros de senaste ökningarna av glaciärutflödet bero på ett inflöde av varmt vatten från djuphavet, precis utanför kontinentalsockeln. Nettobidraget till havsnivån från Antarktishalvön är mer troligt ett direkt resultat av den mycket större atmosfäriska uppvärmningen där.

2005 smälte ett område med is som är jämförbart i storlek till Kalifornien; detta kan ha resulterat i temperaturer som stiger till så högt som $5\text{ }^{\circ}\text{C}$.

En studie publicerad i Nature Geoscience 2013 (online i december 2012) identifierade centrala västra Antarktis som en av de snabbast uppvärmande regionerna på jorden.

Forskarna presenterade kompletta temperaturdata från Byrd Station och hävdar att dessa "avslöjar en linjär ökning av den årliga temperaturen 1958-2010 på $2,4 \pm 1,2\text{ }^{\circ}\text{C}$ ".

Ozonnedbrytning över Antarktis kan orsaka en kylning av cirka $6\text{ }^{\circ}\text{C}$ i den lokala stratosfären. Denna kylning har effekten att intensifiera de västliga vindarna som flyter runt kontinenten (den polära virveln) och förhindrar således utströmning av den kalla luften nära Sydpolen.

Som ett resultat hålls den kontinentala massan av den östantarktiska isarken vid lägre temperaturer och de avsidens områdena på Antarktis, särskilt den Antarktiska halvön, utsätts för högre temperaturer, vilket främjar snabbare smältning.

Modeller antyder också att ozonnedbrytningen/den förbättrade polära virveffekten också står för den senaste tidens ökning av havsis strax utanför kontinentens kust.

KÄLLA: Wikipedia, ctica.gov.au

Arktis

Två definitioner av Arktis utbredning. Norr om isotermen (en linje som sammanbinder punkter med samma temperatur) för 10° medeltemperatur i juli eller Norr om polcirkeln.

Arktis är det stora havsområdet Norra ishavet runt jordens norra pol samt omkringliggande landområden. Till skillnad från Antarktis, klassas Arktis varken som en riktig kontinent eller världsdela.

Definition

Ordet Arktis härstammar från grekiska $\alpha\rho\kappa\tau\omicron\varsigma$, arktos, för björn.

Arktis har ingen naturlig avgränsning mot söder och kan därför definieras på flera olika sätt.

Tidigare användes ofta den norra polcirkeln – som är sydgräns för midnattssolen – och enligt denna definition utgör Arktis cirka 6% av jordens yta, men då hamnar även områden som inte har arktiskt klimat och naturförhållanden i Arktis (t. ex. norra Sverige) medan andra områden med arktiska förhållanden inte räknas (södra Grönland).

En annan skiljelinje är den norra trädgränsen, som i stort sammanfaller med en linje genom platser som har en medeltemperatur i juli på högst 10°C. Där låglandet i norr inte är skogbevuxet har landskap och klimat egenskaper som betecknas som arktiska.

Under de senaste årtiondena och särskilt under 1990-talet har definitionen av Arktis vidgats och givits en mer politisk innebörd, delvis oberoende av klimat och växtlighet.

Enligt denna definition omfattar Arktis det Norra ishavet, som till stora delar är täckt av packis och drivis, hela Island, Grönland och Alaska, samt de norra delarna av Kanada, Norge, Sverige, Finland och Ryssland.

I de kringliggande landområdena bor cirka 4 miljoner människor, utspridda över flera kontinenter, och med kulturer som kan vara flera tusen år gamla. Cirka 10% av regionens befolkning tillhör något av Arktis urfolk. Bland ursprungsbefolkningar återfinns inuiter, aleuter och samer.

För att skydda miljön och naturfolk etablerades 1996 Arktiska rådet.

Flora och fauna

Träd kan inte växa inom arktiska områden, men till den arktiska floran hör växter som mossor, lavar, gräs, halvgräs och örter. Av växtätande djur finns bland annat ren, myskoxe, polarhare och lämlar. Dessa jagas av rovdjur som fjälluggla, fjällräv, björn, järv, varg och isbjörn – även om den senare föredrar att jaga i havet.

Till arktiska havsdjur hör sälar, som valross, samt bardvalar, narvalar, vitval och späckhuggare. I området finns också många fisk- och fågelarter, av vilka flera kommer därifrån.

De arktiska livsformerna är väl anpassade till natur och klimat; så skilda arter som sälar, isbjörnar, istorsk, sjöfåglar, kräfdjur och plankton är alla på olika sätt beroende av havsisen för att kunna bo, jaga och föda upp sina ungar.

Fiske

Industrifisket i Arktis är en av de snabbast växande näringarna längst i norr och har tredubblat sin fångstkvot under de senaste åren. EU är en viktig köpare av arktisk fisk:

2008 kom 20% av all EU-omfattande fiskimport från Norge. Importen från Island täcker 6% och från USA 4%. En del forskare har varnat för överfiske och negativa effekter på de särskilt ömtåliga marina ekosystemen runt den arktiska isen, medan andra forskare hävdar att klimatförändringar kan ha en positiv inverkan på reproduktionen av vissa bestånd av fisk och krabba. I vilken utsträckning fångspotentialen faktiskt kommer att öka kan dock i dagsläget endast bedömas med reservationer, p.g.a. brister i forskningen om klimatförändringarnas effekter på det marina ekosystemet. Dessutom är inte alla regioner i Arktis ännu tillgängliga för fiske.

Jordbruk och boskap

P.g.a. klimatförändringar kan vissa regioner i Arktis användas för jordbruksändamål. Potatis, bär, grönsaker etc. har producerats i Arktis för försäljning sedan 1990-

talet. Särskilt husdjursnäringen, som traditionellt sett bygger främst på (ursprungligen försörjningsinriktad) renskötsel samt hållning av mjölkkor och får, dominerar jordbrukssektorn.

En reglerad kommersiell användning av animaliska produkter (mjölk, päls, kött) har funnits i vissa regioner sedan 1971. Men p.g.a. klimatet, bristen på infrastruktur, en gles befolkning och bristande riskvillighet från jordbrukarnas sida är utvecklingen av ett heltäckande arktiskt jordbruk ännu inte i sikte.

Turism

Turismen i Arktis har pågått sedan 1800-talet och är en av de snabbast växande näringarna längst i norr. Turisterbjudandena är många och omfattar – beroende på region – naturturism, dykning, kajakpaddling, snowboard, skidåkning, klättring och mycket mer. Stora kryssningsfartyg tar med jämna mellanrum resenärer till områdena i de arktiska länderna, vilket också gynnar ländernas egen ekonomi. 2005 registrerades cirka 50 000 kryssningspassagerare, 2016 var det 80 000, en ökning med 60% på 11 år.

Men många forskare anser att effekterna på miljön är oroande.

Mineraltillgångar

Arktis har olika mineraltillgångar som sällsynta jordartsmetaller, ädelmetaller, järn, icke-järnmetaller och ädelstenar. Majoriteten av dessa arktiska fyndigheter finns på fastlandet och i kustvatten.

Trots brist på infrastruktur och höga utvinningskostnader kommer utnyttjandet av naturresurser p. g. a. de långsiktigt stigande råvarupriserna och den ökande globala råvarubristen inom en snar framtid att innebära att utvinning av mineraltillgångarna blir lönsam, trots svåra förhållanden. Sådan utvinning kan också få långtgående konsekvenser för de bräckliga arktiska ekosystemen.

Isminskning

I modern tid har man observerat minskning av olika former av is i Arktis. Detta inkluderar havsisen på Norra ishavet och inlandsisen på Grönland. Forskare från De Nationale Geologiske Undersøgelser for Danmark og Grønland (GEUS) uppger att 2010 skedde den största avsmältningen av inlandsis på Grönland på 30 år. 2010 täckte sommarisen ett 31% mindre område än genomsnittet för 1979-2000.

Visste du att...

Jurassic är det engelska namnet på tidsepoken jura. På filmtiteln Jurassic Park kan vi då räkna ut att det var då dinosaurierna fanns. För 199.6-145.5 miljoner år sedan.

Vad gäller havsisen, var utbredningen på Norra ishavet extremt liten sommaren 2007 och 2012. 2013 var den dock nära normal men mängden tjock och flerårig is var mindre än 2012.

Datormodeller pekar på att havsisen kommer fortsätta att minska i framtiden, även om teorierna skiljer sig åt när Norra ishavet kommer att bli isfritt under en sommarsäsong.

Arktis "kändis" är isbjörnen. Det här stora rovdjuret är helt beroende av havsisen för att jaga säl och val. Det vanligaste bytet är vikaresäl, men isbjörnar kan även fånga stora byten som valrossar och vitvalar.

KÄLLA: Wikipedia, wwf.se

Ordet loppmarknad har osäkert ursprung. Loppmarknader var vanliga i Paris i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Enligt en teori härrör ordet från att de begagnade kläder och möbler som såldes där påstods innehålla loppor.

KÄLLA: Wikipedia

RMS Titanic

KÄLLA: Wikipedia, nyteknik.se

RMS Titanic (Royal Mail Steamer Titanic) var en oceanångare byggd 1909-1911 i Belfast, Nordirland för atlantrutten Southampton-New York.

Den 10 april 1912 lämnade Titanic Southampton, England för sin jungfruresa.

Efter stopp i Frankrike och Irland lämnade hon den 11 april Europa och stävade ut på Atlanten mot slutdestinationen New York, USA.

Strax före midnatt den 14 april krockade Titanic med ett isberg som skadade skrovet under vattenlinjen så pass allvarligt att hon på 2 timmar och 40 minuter sjönk till Atlantens botten och officiellt 1 514 (enligt olika rapporter 1 490-1 635) personer omkom.

En orsak till det stora antalet dödsoffer vid förlisningen var att fartyget, med ca 2 225 människor ombord, endast hade utrustats med livbåtar för 1 178 personer.

Mediernas flitiga skrivande om offer och överlevande i dramatiska reportage, stora förändringar i sjörätten i katastrofens efterspel och upptäckandet av vraket 1985 är faktorer som genom åren bidragit till att upprätthålla intresset för Titanic och den mytbildning som omgärdar skeppets öde.

Det finns 4 titanicmuséer i världen. I Tennessee och Missouri, USA. Halifax i delstaten Nova Scotia i Kanada. Southampton, England. Men hon är inte bärgad, så alla muséerna innehåller bara information.

Förutom filmer och annat finns 3D-pusselmodeller av Titanic.

KÄLLA: Wikipedia

M/S Estonia

Modell av fartyget

KÄLLA: Wikipedia

M/S betyder Motor Ship, alltså motordrivet fartyg.

Historia

Fartyget byggdes enligt ett kontrakt som slutits den 11 september 1979 mellan skeppsvarvet Meyer Werft i Papenburg och Rederi AB Sally (en av delägarna i Viking Line).

Byggnationen pågick 1979-1980 och skeppet fick namnet M/S Viking Sally.

Efter sjösättningen trafikerade hon sträckan Stockholm–Mariehamn–Åbo för Viking Line. Vid leveransen den näst största passagerarfärjan som trafikerade Östersjön.

Fartyget byggdes på ovanligt kort tid. Alla hytter var inte färdigbyggda vid leveransen den 29 juni 1980.

1991–1993 ägdes fartyget av Wasa Line, hette M/S Wasa King och trafikerade Umeå–Vasa respektive Sundsvall–Vasa.

I januari 1993 såldes fartyget till svenska Nordström & Thulin, delägare i rederiet Estline tillsammans med estniska statens Estonian Shipping Company. Hon fick nu namnet M/S Estonia och gick på rutten Stockholm–Tallinn.

I september 1994 förläste hon i vad som officiellt har kommit att kallas Estoniakatastrofen.

Konstruktion, underhåll och utredning

Viking Sally byggdes för trafik i kustnära vatten på rutten Kapellskär–Mariehamn–Nädendal (senare Stockholm–Mariehamn–Åbo). Hon skulle aldrig gå mer än drygt 37 mil från land. Därför installerades

aldrig vissa säkerhetsdetaljer som annars skulle finnas på rorofärjor, såsom extra vattentäta skott bakom bogrampen.

Estonia var i början inte inblandad i några större incidenter, förutom lättare grundstötningar. Under tiden som Wasa King gick hon på öppet hav i Bottniska viken, på sträckorna Sundsvall-Vasa och Umeå-Vasa. Våghöjden där är betydligt lägre än på Östersjön (även kallat Baltiska havet och Baltiska sjön), alltså mellan Danmark, Sverige, Finland, Ryssland, Estland, Lettland, Litauen, Polen och Tyskland.

Förlisning

Den 28 september 1994 klockan 01.48 EET (Eastern European Time, östeuropeisk tid – 00.48 svensk tid) sjönk Estonia i hårt väder under en färd från Tallinn mot Stockholm. 852 personer omkom.

Den natten var det stormigt på Östersjön (våghöjd 4-6 m och högsta observerade våg 12 m). Fartyget fick en kraftig slagsida som snabbt förvärrades, vilket gjorde det svårt att ta sig ut. Mindre än en timme efter det första tecknet på att någonting var fel hade fartyget sjunkit.

Räddningsaktionen

Andra fartyg, först M/S Mariella följt av M/S Silja Europa, nådde relativt snabbt fram till olycksplatsen. De saknade dock effektiva metoder för att rädda människorna i vattnet. Liv- och räddningsbåtarna kunde inte sjösättas i den hårda sjögången. Endast 34 personer räddades direkt från fartygen, de flesta av M/S Mariella och ytterligare 104 personer av helikoptrar.

Orsak

Den officiella haverirapporten fastslog att det stormiga vädret under olycksnatten i kombination med att fartyget inte var sjödugligt för regelbunden trafik på öppet hav i Östersjön gjorde att bogvisirets låsanordningar och gångjärn kollapsade en bit in på resan. Därmed ska bildäcket ha blivit helt blottat för öppet hav vilket gjorde att fartyget snart helt fylldes med vatten och därmed sjönk mycket snabbt.

Senare inspektioner av det bärgade bogvisiret har gett den officiella rapporten stöd.

Olyckan ledde till en mängd skärpta regler vad gäller passagerarlistor, nödutgångar, räddningsutrustning och begränsning av fria ytor på t. ex. bildäck. Dessutom installerades på samtliga ro-ro-färjor ett extra vattentätt skott som skulle hålla fören vattentät även om bogvisiret skulle skadas.

Bermudatriangeln

Här kommer något så ovanligt som en artikel om Bermudatriangeln byggd på fakta och (nästan) helt utan myter.

Bermudatriangeln är en cirka 1 miljon km² stor triangelformad region mellan Miami i väst, Bermuda i norr och Puerto Rico i sydöst i den västra delen av norra Atlanten.

Där har flygfarkoster och skepp påståtts försvunnit under mystiska omständigheter.

Insamlade data och uppgifter från flera officiella myndigheter hävdar att antalet incidenter och detaljerna kring dessa liknar de förhållanden som råder i vilken del av havet som helst och statistik visar att världens farligaste områden för sjöfart inte inkluderar Bermudatriangeln.

Förklaringar

Man har kommit fram till att de flesta förlisningarna skett i hårt väder och att många av olyckorna inte alls hade inträffat inom området. Det går dagligen många flygplan och båtar genom området utan att det händer dem något. Det är ett ganska vältrafikerat område, som inte alls är särskilt överrepresenterat i olycksstatistiken.

Myten förstärks av att många flygplan och båtar i området har ägare från USA, vilket ökar genomslagskraften av berättelser om händelser.

En del påstår att det är ett ovanligt magnetiskt fält inom Bermudatriangeln som slår ut all radar och elektronikutrustning hos flyg och båtar.

En vetenskaplig förklaring har lagts fram för att förklara en del av försvinnandena. Enligt den skulle gasbubblor av metanhydrat bildas i kontinentalsockeln nära USA:s östkust och vid jordskorpanns rörelse (vid t. ex. jordbävningar eller kontinentens förflyttning) skulle dessa gasbubblor frigöras och stiga mot ytan.

Vattnets täthet minskas av gasbubblorna, vilket skulle göra att fartyg sjunker.

KÄLLA: Wikipedia

Marianergraven

Marianergraven är världens djupaste noterade djuphavsgrav. Den ligger i västra Stilla havet, nära Guam.

Gravens maximala djup finns i Challengerdjupet och ligger (med en felmarginal på cirka 25 meter) 11 034 m under havsytan.

Graven är en subduktionszon (där bildas djuphavsgravar, öbågar och bergskedjor. Områden som är geologisk mycket aktiva med många jordbävningar och vulkaner. Det är i dessa områden som tsunamier vanligtvis bildas) och markerar gränsen där två tektoniska plattor möts, Stilla havsplattan trycks under Filippinska plattan.

Marianergraven är djupare än Mount Everest är högt.

Det är inte den havsbotten som ligger närmast jordens medelpunkt, beroende på att jorden inte är ett perfekt klot.

Utforskning

Den första bemannade farkosten som besökte Marianergraven var Trieste. Besöket gjordes 1960 och i besättningen fanns Don Walsh och Jacques Piccard, son till Triestes konstruktör Auguste Piccard.

Trieste skickades ner i januari 1960 och mätinstrumentet visade ett djup på 11 521 meter. Dock reviderades detta senare till 10 916 meter.

När Piccard och Walsh landade på botten var vattentrycket runt deras batysfär ca 1 100 bar, men till sin förvåning såg de en plattfisk på botten, som långsamt simmade iväg.

I mars 2012 genomfördes en dykning av regissören James Cameron, som dels tog bilder under sin 3 timmar långa vistelse, dels hämtade prover från botten, som ska hjälpa forskare att ta reda på vad som lever där nere.

En serie dykningar gjordes vid månadsskiftet april-maj 2019 av Victor Vescovo, då även plast påvisades på botten.

KÄLLA: Wikipedia

Galápagosöarna

Galápagosöarna (á innebär långt uttal). Spanska: Islas galápagos, officiellt Archipiélago de Colón.

En ögrupp i östra Stilla havet cirka 90-100 mil väster om Ecuadors fastland, tillhörande Ecuador.

Ögruppen består av vulkaniska öar, 18 större (över 1 km²) där Darwinön är den minsta och cirka 100 mindre. De utgör Galápagosprovinzen i Republiken Ecuador, 2020 med en spansktalande befolkning på drygt 33 000.

Provinzen är uppdelad i kantonerna San Cristóbal, Santa Cruz och Isabela, ögruppens tre mest befolkade öar.

Ekvatorn går över den största ön, Isabela. Galápagosöarna är kända för de många inhemska arter som finns här och även för Charles Darwin-forskning.

Galápagosöarna blev nationalpark 1959, vilket innebar att 97,5% av öarnas landyta skyddades. Då hade öarna 3 bosättningar med sammanlagt cirka 1 500 invånare.

På 1980-talet hade antalet invånare ökat till över 15 000.

1986 blev det omgivande havet ett naturreservat.

Redan 1978 blev Galápagosöarnas landområde världsarv och 2001 inkluderades även havet.

Endast 5 av öarna är bebodda.

Historia

Galápagosöarna upptäcktes av Fray Tomás de Berlanga 1535. Öarna var obebodda, men Thor Heyerdahl (norrmannen på flotten Kon-Tiki ni vet) fann på 1950-talet krukskärvor av sydamerikanskt ursprung som visade att folk tidigare varit där.

Ecuador intog området den 12 februari 1832. I september 1835 kom Charles Darwin dit och stannade i cirka 5 veckor, då han studerade geologi och biologi på 4 av öarna. Han skrev sedan boken Om arternas uppkomst, till stor del inspirerad av materialet han samlade på öarna.

En svensk som gjort avtryck på Galapagosöarna var Lars-Eric Lindblad (1927-1994) som 1967 arrangerade den första resan dit för turister.

Endemer

Eftersom Galápagosöarna ligger så isolerat finns de många djurarter som bara lever där. Djur som bara finns på en plats kallas för endemer. De ryggradsdjur som främst finns på Galápagos är kräldjur och fåglar. Några djurarter som bara finns på Galápagosöarna är:

Havsleguanen, *Amblyrhynchus cristatus*, som det tros finnas uppemot 400 000 av, lever på samtliga öar.

Galapagos landleguan som har specialiserat sig på att äta de gula kaktusbollarna och finns på Santa Cruz, Baltra, Seymour, Isabela och Fernandina.

Blåfotad sula

Blåfotad sula (*Sula nebouxii*) är en havsfågel som tillhör familjen sulor och som kännetecknas av sina ljusblå fötter.

Utseende och läten

Blåfotad sula är en relativt stor sula, 71–84 cm lång och ett vingspann på 148–166 cm.

Den utmärker sig genom mestadels mörk vingundersida, ljus stjärt och övergump, blå fötter och grå näbb.

Vuxna har ljust huvud och brun ovasida med vit bandning på manteln.

Ungfågeln är mörkbrun med vit buk och blågrå fötter. Vid häckningskolonierna hörs en varierande vissling från hanen, ömsom vass och genomträngande, ömsom mjuk.

Utbredning och systematik

Arten häckar på öar i Stilla havet. Utbredningsområdet sträcker sig från Californiaviken och västra Mexiko över västra Centralamerika till Ecuadors och norra Perus kustlinje.

Västerut finns arten till Galápagosöarna där de flesta individer häckar med upp till 40 000 par.

Blåfotad sula delas in i 2 underarter, som båda finns i Sydamerika:

Sula nebouxii nebouxii finns längs Stillahavskusten från Mexiko till Peru.

Sula nebouxii excisa finns på Galápagosöarna.

Vid begränsad tillgång på mat kan fågeln ses norrut till Kalifornien och söderut till norra Chile.

Sulornas släktskap

Traditionellt har familjen sulor placerats i ordningen pelikanfåglar. Men studier har visat att denna ordning är parafyletisk. Det är en grupp organismer där alla representeranter härstammar från samma anfader men inte alla av dennes avkommor är inkluderade.

Dinosaurierna hör hit om man inte räknar fåglarna.

Därför har sulorna flyttats till den nya ordningen Suliformes tillsammans med fregattfåglar, skarvar och ormhalsfåglar.

Levnadssätt

Blåfotad sula häckar i kolonier på öar. Den är sällskaplig året runt och fiskar ofta nära stranden.

Status och hot

Arten har ett stort utbredningsområde och är många, med stabil utveckling. Utifrån dessa kriterier kategoriseras arten som livskraftig.

Namn

Fågeln vetenskapliga artnamn hedrar Adolphe-Simon Neboux (1806-1885), kirurg i franska flottan, upptäcktsresande och naturforskare.

Thor Heyerdahl

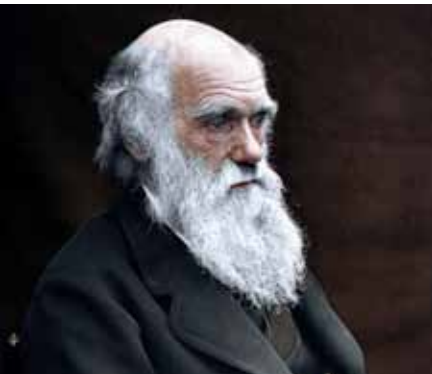
KÄLLA: Wikipedia

Född 6 oktober 1914 i Larvik, Norge, död 18 april 2002 i Italien.

Under uppväxten i Larvik präglades Heyerdahl av sin mor, som i ungdomen i England utvecklat en stark tro på landsmannen Charles Darwins evolutionsteori.

Norsk marinbiolog, upptäcktsresande, författare och militär. Han är mest känd för sina expeditioner med

Kon-Tiki och Ra II, där han ville bevisa tidiga kolonisationsresor över haven.

Kon-Tiki

Den etablerade vetenskapen accepterade inte hans teori om att Polynisien kunde ha befolkats från Sydamerika i stället för från Asien och han planerade Kon-Tikiexpeditionen för att bevisa att det kunde vara möjligt. Den 28 april 1947 satte Heyerdahl och hans besättning, som bestod av 4 norrmän samt svensken Bengt Danielsson, segel vid Callao i Peru på balsafloppen Kon-Tiki byggd i traditionell stil. Efter 101 dagar nådde de ön Raroia i Tuamotuskärgården.

Boken om expeditionen översattes till över 70 språk.

Heyerdahls film om resan vann en Oscar för bästa dokumentär 1951. Det är den enda norska film som belönats med denna utmärkelse.

Även om expeditionen var en framgång lät sig inte vetenskapen påverkas. Detta ändrades dock när Heyerdahl fann spår efter gamla sydamerikanska kulturer på Galápagosöarna och möjligen också på Påskön, men senare tiders forskning med mänskligt DNA har ifrågasatt hans teori om sydamerikanskt ursprung för befolkningen i östra Polynesien.

Ra och Ra II

1953 organiserade han och ledde en norsk arkeologisk expedition till Galápagosöarna samt en till Påskön 1955-1956.

Med vassbåtarna Ra och Ra II som byggdes efter gamla egyptiska målningar försökte han knyta samman de sydamerikanska urinvånarna med de gamla civilisationerna i Afrika och Mellanöstern.

Ra havererade utanför Barbados p.g.a. ett konstruktionsfel. Ra II kom tryggt fram till Barbados efter 57 dagars seglats från Safi i Marocko.

Thor Heyerdahls död

Thor Heyerdahl avled den 18 april 2002 och fick en statsbegravning i Oslo Domkyrka den 26 april i närvaro av bl. a. kungaparet och statsministern (Göran Persson). Hans urna fördes samma sommar till familjens gods i Alasio i norra Italien.

Betydelse och erkännande

Även om många av Heyerdahls teorier är mycket omstridda i vetenskapliga kretsar, fick han flera hedersdoktorat och andra utmärkelser. Han skrev många böcker och artiklar om sina expeditioner och fynd.

Han ledde också i slutet av sitt liv flera arkeologiska utgrävningar.

En norsk fregatt har fått sitt namn efter honom. I hans uppväxtstad Larvik finns Thor Heyerdahls gate, samt en skola uppkallad efter honom.

Fiskeläge

Ett fiskeläge eller en fiskeby är en (oftast liten) ort vid kusten med fiske som viktig näring. Ortens tillväxt över olika tidsperioder hänger många gånger samman med bra och dåliga tider inom fiskerinäringen.

Det är ganska ont fiskelägen nu, men förr i tiden var fiskerinäringen stor i Sverige.

Fisket fick mindre betydelse av flera orsaker, bl. a. industrins utbyggnad från slutet av 1800-talet.

Fler sysselsattes med jobb i fabriker och för övriga Sverige ökade järnvägen konkurrensen från fiskare på västkusten.

De flesta av dagens fiskelägen är därför intressanta platser från en svunnen tid.

På vissa platser kan man fortfarande se de gamla fiskelägena med de röda stugorna med nät upphängda på väggarna. Även de charmiga skutorna och fiskebåtarna i trä som man ibland kan skymta på målningar från nationalromantikens era.

Fiskelägen ligger vanligen vid en naturhamn som ger skydd åt båtarna. Förutom själva fisket sker ofta vidareförädling och försäljning av fisken på orten.

Många gamla fiskelägen har utvecklats till populära semesterorter.

Rörö

Rörö i Bohuslän är det enda fiskeläget i Sverige som fortfarande lever på sitt fiske.

3 av 4 fiskebåtar används som på den gamla goda tiden och landets 2 största fiskeföretag finns på ön. Det bor ca 270 personer på Rörö och ett 40-tal är yrkesfiskare.

Baskemölla

I Simrishamn i Skåne ligger Baskemölla som hade en blomstrande fiskerinäring fram till 60-talet, men som nu fungerar som turistort. Vill man se ett riktigt charmigt fiskeläge i underbar miljö med bevarade byggnader och en stor ekoby, kan man definitivt bege sig dit en vacker sommardag.

Nogersund

Nogersund är en liten fiskehamn i Blekinge med fiskebåtar, nya hamnar och en färja till ön Hanö. Hamnarna har också moderniserats till dagens behov men mycket är bevarat.

Ett fiskeriföretag som både sysslar med försäljning och service av båtarna bedriver här sin verksamhet. Är man turist i området, finns dessutom massvis av bra platser att utöva fritids- eller sportfiske på för egen del.

Längs norrlandskusten

De flesta av Ångermanlands fiskelägen byggdes upp på 1600-talet av fjärr-fiskare från söder. De anlade fiskelägen, likt ett pärlband, från Gävle ända upp till Långron strax norr om Husum. De är i regel väl bevarade och är värda ett besök under högsäsongen då det ofta finns fik eller restauranger öppna.

Bönhamn

I en skyddad havsvik hittar du fiskeläget Bönhamn. Det är ett genuint och bra bevarat område med röda sjöbodas tätt intill varandra.

Här hittar du även ett kapell som byggdes av Gävlefiskarna 1658.

Det var borgare som ägnade sig åt fiske och försäljning.

I och med att Gävle var enda staden i Norrland på den tiden, fick de kungligt privilegium på allt fiske längs Norrlandskusten i utbyte mot att var 10:e tunna fisk gick som tull till kronan (staten).

Gävlefiskarnas privilegium upphävdes under kommande århundraden när fler städer tillkom längs kusten, t. ex. Härnösand och Hudiksvall (1580), Sundsvall och Söderhamn (1620-talet).

För dig som kommer med båt finns det en gästhamn med 40 platser. Hamnen är 1-4 meter djup.

Norrfällsviken

Norrfällsvikens fiskeläge är över 350 år gammalt. Oavsett om du väljer att besöka det med bil eller båt hittar du en mängd aktiviteter i anslutning till området. Bl. a. restauranger, en 18-håls golfbana, minigolf, fritids- och konferensanläggning med mera. För dig som vill övernatta finns här, utöver marinan, camping och stugby. Runt Norrfällsviken finns flera naturreservat och en kilometerlång sandstrand. För dig som är historieintresserad hittar du rösen från bronsåldern här. Även i Norrfällsviken finns en gästhamn.

1 mil nordost om Söderhamn i södra Hälsingland ligger fiskeläget Skärså (som jag haft med som sommarpärla i någon Öbackabus). Det var bönder från närliggande Norrala som troligen under 1500- eller senast i början av 1600-talet började använda det som nu är Skärså för fiske. Man fiskade med not och skötar under sommarhalvåret, främst efter strömming. På vintern flyttade man hem till byarna. Mot slutet av 1800-talet övertogs fisket av yrkesfiskare och de började bosätta sig permanent i Skärså. Fisket växte och som mest kunde man räkna cirka 35 båtlag, oftast med vardera 2 man. Allt detta blev grunden för ett samhälle. Stugor och sjöbodas rustades, flyttades dit eller nybyggdes. Den bofasta befolkningen ökade och det kom till vägar, kraftstation, affärer, skola, kaféer – allt sånt som betecknar ett samhälle.

Mellanfjärden

Mellanfjärden är ett levande fiske-läge längs Hälsingekusten, mellan Sundsvall och Hudiksvall. Kärnan i byn är torget vid hamnen med ett året runtöppet hotell. Där ligger även en restaurang, teater, sommarbutiker och ett galleri. Alldeles i närheten finns också camping och gästhamn. Här hittar du lugnet i den vackra naturen, boende nära havet och ett brett utbud av aktiviteter för hela familjen.

Trollharens fiskeläge

Gammalt fiskeläge med sjöbodas och gästbrygga, gränsande till Axmars naturreservat. Fiskrestaurang och gårdsbutik. Granön ligger vid den södra hälsingekusten mellan Axmarbruk och Sunnäs. Trollharen gränsar till Axmars Naturreservat som består av flera öar, bland annat Kusön och Kusö Kalv. Nästan rakt nordost ligger ön Storjungfrun med en fyr, ett gammalt fiskeläge samt ett kapell.

Kalvhararna

Österut finns ögruppen Kalvhararna, även här finns ett gammalt fiskeläge. Naturen i hela området är karg och annorlunda med en lång historisk bakgrund, där fisket har varit huvudnäringen tillsammans med jordbruksverksamhet, som dock begränsats av den karga naturen. Fågellivet är rikt och sportfisket är bra för gädda och abborre.

Gåsholma

I det idylliska gamla fiskeläget Gåsholma längst ut i havsbandet kommer turister för att njuta av idyllen, både landvägen och med båt. I Gåsholma är det extra tydligt att Hamrådebygden är havets och skogarnas land. Vägen dit går genom skogen och väl framme öppnar sig havet och den vilda skärgårdsnaturen. Förutom att uppleva idyllen åker man till Gåsholma för fiskens skull. Här har generationer av fiskare levt på vad havet ger och några gör det än idag. Man kan köpa nyfångad fisk och njuta av lax- eller siksmörgåsar, kaffe och glass och köpa fisk direkt i sjöbod. Vid dansbanan ordnas bl. a. midsommarfirande och surströmmingskalas och här finns också ett utegym. Vill man vara här lite längre finns stugor att hyra. I Gåsholma bor cirka 30 personer året runt och här finns cirka 100 fritidsfastigheter.

Borka Brygga

I Enånger cirka 23 kilometer söder om Hudiksvall i norra Hälsingland ligger fiskeläget Borka Brygga. Under 1600- och 1700-talet låg hamnen högt upp i Enångersån. I slutet av 1700-talet flyttades den från till Hornö mittemot Borka Brygga. 1909 övertogs hamnen av Enångers fiskeförening och blev med åren en av Hälsinglands största fiskehamnar. Under Andra världskriget landades stora mängder strömming och fisk i Borka.

Som mest fanns ett 60-tal båtlag som skapade arbetstillfällen för cirka 200 personer. Man producerade saltströmming, surströmming och böckling. 1912 beviljade Länsstyrelsen biltrafik på Borkavägen. Ett beslut som överklagades av ordsborna till konungen, men avslogs. Piren, 35 meter lång, byggdes 1946.

1979 upphörde fiskeföreningen och överlät Borka Brygga med mark och vattenområde till kommunen, som gäva. Enångers Båtsällskap hyrde bryggan av kommunen fram till 1991 då kommunen sålde Borka Brygga med mark och vattenområde till Enångers Båtsällskap.

1993 startade ett intensivt arbete med mål att rädda Borka Brygga till eftervärlden. Tack vare att arbetslösheten var hög bland duktiga hantverkare gick det då att få fart på renoveringen.

Räddningsoperationen utfördes i sista stund innan bryggan och magasinerna blev totalt förstörda.

2006 byggdes museibygnaden där tidigare förfallna saltmagasin stått. Därmed fick Borka brygga sin ursprungliga exteriör återställd och Borka hade fått ett arbetslivsmuseum, som innehåller båthistoria blandat med byminnen från gången tid.

KÄLLA: fiskecamp.nu, nordingra.nu, hoga-kusten.se, visitsoderhamn.se, soderhamnskuriren.se, halsingland.se, axmarbruk.se, borkabrygga.com

Vitaminer

Man kan säga att det finns 13 vitaminer uppdelade i 2 kategorier, fettlösliga och vattenlösliga.

Med vattenlösliga menar man att ev. överskott försvinner med urinen.

De fettlösliga kan lagras i kroppsfettet.

Det finns 4 fettlösliga och 9 vattenlösliga vitaminer: 8 B-vitaminer (alla har även andra namn) samt vitamin C.

Fettlösliga

A

Behövs för att syn, hud och slemhinnor ska fungera normalt. Har en grundläggande betydelse för utveckling, tillväxt m.m. av embryot under den tidigaste delen av graviditeten, för att fostret ska utvecklas normalt.

D

Reglerar kalkbalansen iskelett och tänder. Ett av de få vitaminer vi riskerar att få för lite av och vissa grupper kan därför behöva tillskott. Framför allt om man får för lite solljus.

E

Antioxidant som bl. a. skyddar våra vävnader genom att förhindra att de fleromättade fettsyrorerna som bygger upp membranerna bryts ner. Det dagliga behovet varierar med kön och ålder.

K

Nödvändigt för blodets koagulering och har även t. ex. betydelse för bentätheten. På förlossningen får barnet K-vitaminspruta.

Vattenlösliga

Biotin (tidigare vitamin H)

Behövs bl. a. för fettsyraomsättningen. Normalt täcker maten behovet.

Tiamin/vitamin B1

Behövs för ämnesomsättningen av kolhydrater och protein.

Riboflavin/vitamin B2

Behövs för nedbrytning av fett, kolhydrater och protein.

Niacin/vitamin B3

Behövs för att bryta ner fett, kolhydrater och protein. Hjälper till att hålla nervsystemet fungerande och huden frisk. Finns i 2 former: nikotinsyra och nikotinamid (har inget med nikotin att göra). Båda former finns naturligt i maten. I länder där man äter mycket majs-baserat kan niacinbrist förekomma.

Pantotensyra/vitamin B5

Behövs för omsättningen av kolhydrater och fett. Namnet kommer från det grekiska ordet "pantos", som betyder överallt, pantotensyra finns i de flesta livsmedel.

Vitamin B6/pyridoxin

Nödvändigt för proteinomsättningen och har betydelse för t. ex. nervernas funktion.

KÄLLA: livsmedelsverket.se, SVT,
apoteksgruppen.se,
barnlakarforeningen.se,
nordicnutritioncouncil.com

Folat/vitamin B9

Finns i nästan all mat i mycket små mängder. Behövs för att bilda nya celler och röda blodkroppar.

När cellbildningen ökar, t. ex. när man växer eller är gravid, ökar behovet av folat. Folat och folsyra är olika former av vitamin B9. Folat finns naturligt i mat medan folsyra är konstgjort och används vid berikning och i kosttillskott. Tillskott av folsyra före en planerad graviditet och under de första graviditetsmånaderna minskar risken för ryggmärgsbräck. Det finns också studier som talar för att folsyraberikning av mjöl, som man har infört i flera länder, har minskat fallen av ryggmärgsbräck.

Vitamin B12/kobalamin

Behövs bl. a. för cellernas ämnesomsättning och för bildningen av blodkroppar. Det är också nödvändigt för nervsystemets funktion.

Vitamin C

C-vitamin fungerar som antioxidant och behövs bl. a. för att bygga upp kroppens brosk- och benvävnad. Det underlättar även upptaget av järn från maten.

Vilka kan inte straffas?

Legalitetsprincipen

Den straffrättsliga betydelsen av principen är fritt tolkat att ingen får straffas för en handling som vid tidpunkten inte uttryckligen var ett brott (men alltså blivit det senare). Inte heller får någon dömas till svårare påföljd för gärningen än den som var föreskriven då.

RF* 2:10

Analog rättstillämpning

Förbjudet enligt lag.

Analog rättstillämpning är att komma fram till hur en oreglerad fråga ska avgöras, genom att utgå från lagreglering på liknande områden.

T. ex. är hyresförhållanden mellan näringsidkare inte uttryckligen lagreglerade, då varken konsumentköplagen eller konsumenttjänstlagen är direkt tillämpbara. För att avgöra en fråga kring ett sådant hyresförhållande kan man istället i många fall titta på hur dessa lagar har löst en liknande frågeställning (ex analogia = på grund av likheten).

Analog rättstillämpning står i strid med legalitetsprincipen och kan främst användas civilrättsligt (civilrätt, eller privaträtt berör tvister mellan privatpersoner och andra personer, organisationer och företag). Ett prejudikat är ett avgörande från Högsta Domstolen (HD) i en viss rättsfråga där det tidigare funnits frågetecken eller något varit otydligt i lagen.

34

T. ex. om andningshjälp och sondmatning ska ses som grundläggande behov när det gäller personlig assistans. Domstolar är inte enligt lag tvungna att följa prejudikaten. Men i praktiken uppfattar lägre instanser att de måste följa prejudikaten när de ska avgöra liknande frågor.

Straffrättslig immunitet

Kungen kan inte åtalas för sina gärningar. Detta regleras i 5 kap. § regeringsformen. Den straffrättsliga immuniteten omfattar alla gärningar, både i tjänsten och privat. Inte heller har det någon betydelse hur allvarlig gärningen är, allt från felparkering till mord omfattas av immuniteten.

Den gäller bara honom själv, ingen annan i kungafamiljen. Den kommer även gälla Kronprinsessan när hon blir regerande drottning, men ingen annan i hennes familj. Om lagen inte ändras innan dess.

Eftersom den straffrättsliga immuniteten finns med i en av Sveriges 4 grundlagar måste en ändring dock klubbas igenom av 2 olika regeringar, alltså med ett riksdagsval emellan.

Den straffrättsliga immuniteten härstammar från den tid då kungarna regerade och ansågs vara källan till alla lagar. Rättsprincipen löd: Kungen är ofelbar.

Före 1974 års regeringsform ansågs kungen även ha civilrättslig immunitet och kunde därför inte stämmas till domstol i tvistemål.

Principen står i dålig samklang med de grundläggande principer om demokrati och jämlikhet som vårt statsskick bygger på. De flesta medborgare skulle ha mycket svårt att förstå och acceptera om kungen skulle göra sig skyldig till allvarliga brott, men inte kunna åtalas för dem p.g.a. en föråldrad lag.

I teorin kan han fällas för felparkering då det är en avgift, inte ett brott. Dock är det svårt att få honom att betala parkeringsböter och andra skulder.

Diplomatisk immunitet

Vissa personer som officiellt representerar sitt land i ett värdland är okränkbara, t. ex. en ackrediterad ambassadör. Personer med diplomatisk immunitet bär diplomatpass.

Exterritorialrätt rör även egendom som tillhör eller upplåtes till ett annat land i ett värdland, t. ex. en ambassad eller en militärbas.

En ackrediterad ambassadör kan inte lagföras enligt de straffrättsliga regler som i övrigt gäller i värdlandet.

Med immunitet kan en diplomat t. ex. inte bli lagförd för fortkörning eller rattfylleri i värdlandet.

En person med diplomatisk immunitet som missbrukar sin ställning, eller som av andra skäl inte längre är önskad av värdlandet, utvisas och blir då en persona non grata (icke önskvärd person).

Stats- och regeringschefer samt ministrar som besöker ett annat land är också okränkbara likt en ackrediterad ambassadör. I teorin kan de, likt kungen, fällas för felparkering då det är en avgift, inte ett brott (däremot kan de alltså inte dömas för t. ex. blåljussabotage för att med felparkeringen ha hindrat uttryckning). Dock är det svårt att få dem att betala dessa och andra skulder.

Okränkbarhet gäller också militära farkoster i främmande land, bl. a. Örlogsfartyg och statsluftfartyg.

Immuniteten gäller i värdlandet. Dock kan personen dömas i sitt hemland, vilket i första hand sker för grövre brott och det är inte så vanligt. Hemlandet kan också upphäva immuniteten, vilket dock är mycket ovanligt och har endast skett vid grövre brott.

Diplomatfordon är okränkbara, d.v.s. särskilda skäl krävs för polisingripanden mot dem (det finns exempel på övande polisaspiranter som stoppat sådana fordon och fått veta av sin handledare att man inte får göra det).

Wienkonventionen uppmanar dock att diplomater i eget och andras intresse följer de nationella trafikreglerna, om det inte inkräktar på deras rättigheter enligt konventionen.

*Grundlagen Regeringsformen

PAPPER OCH STYGN

